

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНИХ ТОВАРІВ УКРАЇНИ

Д.О. Сидоренко,
Науково-дослідний економічний інститут
Мінекономрозвитку і торгівлі України

Проаналізовано динаміку зміни частки доданої вартості, створеної високотехнологічним сектором економіки України, у загальносвітовому контексті. Виділено основні тенденції розвитку внутрішнього ринку високотехнологічних товарів України з позицій експорту й імпорту. Охарактеризовано сучасний стан високотехнологічного внутрішнього ринку України та виявлено основні негативні тенденції, які потребують першочергової уваги при розробці заходів державної політики щодо розвитку високотехнологічних галузей промисловості та забезпечення позитивних структурних змін в економіці України.

Ключові слова: внутрішній ринок, високотехнологічна продукція, експортно-імпортні операції.

Постановка проблеми. Світові тенденції розвитку провідних країн свідчать про перехід до нової моделі економічного розвитку, так званої економіки знань. Спектр стратегій модернізації економік США, Японії, Німеччини, Франції, Південної Кореї, Китаю, Індії та низки інших країн достатньо великий, але всі вони ґрунтуються на інноваціях, пріоритетному розвитку наукоємних галузей, збільшенні обсягів випуску високотехнологічної продукції та її частки в експорті [1]. Так, за даними Світового банку, частка високотехнологічної продукції в загальному експорті продукції промисловості становила в 2008 році у США – 27%, Японії – 18%, Франції – 20%, Південній Кореї – 33%, Китаї – 29% [2]. Такі пріоритети дозволили цим країнам домогтися зростання стратегічної конкурентоспроможності економіки, зміцнення позицій національного капіталу на внутрішніх і глобальних високотехнологічних ринках. Адже саме наукоємні високотехнологічні галузі характеризуються найбільшою доданою вартістю та темпами росту. За Глобальним індексом міжнародної конкурентоспроможності у 2009 році США посіли 2-ге місце у рейтингу Всесвітнього економічного форуму, Японія – 8-ме, Франція – 16-те, Південна Корея – 19-те, Китай – 12-те [3].

Водночас у законодавчій базі України відсутнє чітке визначення високотехнологічності та наукоємності як категорій*. Лише в Законі України «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» [4] перший термін визначено як технології, що створюються на підставі результатів наукових досліджень та науково-технічних розробок, забезпечують виготовлення високотехнологічної продукції, сприяють запровадженню високотехнологічного виробництва на підприємствах базових галузей промисловості.

Загалом ОЕСР виділяє п'ять високотехнологічних галузей: аерокосмічна промисловість, фармацевтична промисловість, виробництво комп'ютерної та офісної техніки, виробництво телекомунікаційного обладнання та виробництво наукових інструментів [5]. Задля міжнародної гармонізації статистичного обліку торгівлі продуктами високих технологій ОЕСР було також визначено Перелік високотехнологічних продуктів за кодами Стандартної міжнародної торговельної класифікації (SITC), до якого входить дев'ять агрегованих груп: «Аерокосмічна продукція», «Хімічна продукція» (підгалузі 52222, 52223, 52229, 52269, 525, 57433, 591 за SITC [6]), «Комп'ютерна та офісна техніка», «Електричні машини», «Електроніка та телекомунікації», «Неелектрична техніка» (окремі позиції розділів 25, 28 за КВЕД 2010), «Фармацевтична продукція», «Наукові прилади» та «Озброєння».

Світова фінансова криза серйозно вплинула на плани модернізації економік багатьох країн. Але варто зауважити, що у розвинених

* У статті використано найуживанішу на сьогодні класифікацію високотехнологічних галузей, яку застосовує Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР).

країнах, де запроваджуються методи жорсткої бюджетної економії, зменшення державних видатків стосується високотехнологічних галузей в останню чергу. За даними звіту компанії Battelle Research, у 2011 році витрати на дослідження і розробки (R&D) зросли у 2010–2011 рр. у більшості розвинених країн світу. У Німеччині вони становили 2,94 млрд. дол. США у 2010 р. та 3,08 млрд. дол. США у 2011 р. (2,82 та 2,85% ВВП відповідно), у Нідерландах – 0,68 млрд. дол. США у 2010 р. та 0,7 млрд. дол. США у 2011 р. (1,84 та 1,87% ВВП відповідно), навіть у Італії, яка переживає не найкращі часи, витрати на дослідження і розробки зросли з 1,77 млрд. дол. США у 2010 р. до 1,82 млрд. дол. США у 2011 р. (1,27 та 1,3% ВВП відповідно) [7].

Слід відзначити й посткризову тенденцію до розширення внутрішнього ринку збуту для продукції наукоємних галузей. Держава може впливати на розмір внутрішнього ринку, зокрема, за допомогою стимулювання високотехнологічних виробництв та збільшення серед них частки таких, що спрямовані на задоволення внутрішнього попиту. Опосередковано розширення внутрішнього ринку високотехнологічних товарів стимулюється навіть при збільшенні витрат держави на соціальні цілі [8]. Наприклад, витрати на будівництво лікарень збільшують попит на медичне обладнання, а будівництво спортивної інфраструктури для чемпіонату Європи з футболу Євро-2012 потребувало нових технологій будівництва, техніки, матеріалів тощо. Розробка ефективних заходів економічної політики з регулювання розвитку високотехнологічних галузей промисловості та забезпечення позитивних структурних змін в економіці України неможлива без аналізу поточного стану цих галузей та внутрішнього ринку високотехнологічної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій українських фахівців [9 – 12] показав, що основна увага сьогодні приділяється проблемам дефініції високотехнологічних та наукоємних виробництв, зокрема дослідженню конкурентоспроможності окремих високотехнологічних підприємств чи галузей економіки України. Питанню ж розвитку внутрішнього ринку високотехнологічних товарів приділено недостатньо уваги. Це й не дивно, оскільки вітчизняна статистика не надає необхідних даних щодо внутрішнього вироб-

ництва високотехнологічної продукції. Отже, хоч у вітчизняній науці й робилися спроби оцінки внутрішнього ринку високотехнологічних товарів, зокрема його структури та ємності [13, 14], на даному етапі реальним вбачається аналіз його експортно-імпортних операцій, статистичні дані за якими надаються Держстатом та Держмитслужбою України в достатньому обсязі.

Тому **метою статті** є аналіз розвитку внутрішнього ринку високотехнологічних товарів в Україні з точки зору їх експорту та імпорту.

За даними ННФ США*, у 1992 р. обсяг доданої вартості у високотехнологічних галузях України складав 253 млн. дол. США, або 0,04% від загальносвітового значення. У подальші роки частка України стабільно зростала і сягнула 0,17% світової доданої вартості у 2008 р. Після падіння показника у 2009 р., яке можна віднести до наслідків світової фінансової кризи, у 2010-му він значно збільшився як в абсолютному, так і відносному виразі і сягнув 1,674 млрд. дол. США, або 0,12% світової доданої вартості. Зазначимо, що за цей час частка Росії зросла з 0,11% до 0,67%.

Як видно з табл. 1, створена додана вартість за групами «Фармацевтика» і «Електроніка та телекомунікації» зростала як в абсолютному, так і у відносному виразі. У 2002 р. частки доданої вартості цих груп у загальній доданій вартості високотехнологічного сектору України сягнули 34,5% і 27% відповідно. Але, починаючи з 2003 р., на фоні збільшення виробництва за цими двома групами їх частки у доданій вартості високотехнологічного сектору України постійно зменшувалися і в 2010 р. становили вже 14,5% кожна. Щодо груп «Комп'ютерна та офісна техніка» і «Наукові прилади», то їх частки у загальній доданій вартості високотехнологічних виробництв стабільно зменшувались з 1997 р. і становили в 2010 р. 2,4% і 7,6% відповідно. Єдиним сектором, де відбувалося стабільне зростання доданої вартості, за винятком 2009 р., є виробництво аерокосмічної продукції. Обсяги створеної доданої вартості підприємствами цієї групи збільшилися за 2002–2010 рр. майже вдвітьє з 111 млн. дол. США до 1,023 млрд. дол. США, а її частка у загальній доданій вартості високотехнологічних виробництв зросла за цей період з 23,6% до 61,1%.

* Дані з п'яти найбільших груп, не включені «Хімічна продукція», «Неелектричне обладнання», «Електричне обладнання» та «Зброя».

ОЦІНКА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Таблиця 1. Обсяги створеної доданої вартості високотехнологічного сектору економіки України, за роками

	млн. дол. США							% від загалу						
	1997	2002	2007	2008	2009	2010	2010	1997	2002	2007	2008	2009	2010	
Світ	742973	761659	1244297	1304945	1231142	1397037		100	100	100	100	100	100	
Україна	428	470	1594	2200	1093	1674		0,057	0,061	0,128	0,169	0,089	0,120	
Фармацевтика	139	162	357	483	194	242		32,5*	34,5	22,4	22,0	17,8	14,5	
Наукові прилади та вимірювальна техніка, включаючи медичну	63	51	163	214	96	127		14,7	10,9	10,2	9,7	8,8	7,6	
Електроніка та телекомунікації	114	127	341	438	189	243		26,6	27,0	21,4	19,9	17,3	14,5	
Комп'ютерна та офісна техніка	20	19	53	61	28	40		4,7	4,0	3,3	2,8	2,6	2,4	
Аерокосмічне виробництво	92	111	679	1003	586	1023		21,5	23,6	42,6	45,6	53,6	61,1	

Розроблено за даними Science and Engineering Indicators 2012 [15].

* Для галузей розраховується частка у загальній створеній доданої вартості України.

ОЦІНКА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

З вищевикладеного можна зробити наступні висновки. Частка доданої вартості, створеної високотехнологічним сектором економіки України, у світовій доданій вартості збільшилась втричі з 0,04% до 0,12% за 1992–2010 рр. Але локомотивом росту цього показника є лише галузь: космічного та авіабудування. Частка створеної доданої

вартості цих виробництв у загальній доданій вартості високотехнологічного сектору України становила від 45% у 2008 р. до 61,1% у 2010 р. Для повнішого висвітлення становища високотехнологічних галузей України варто проаналізувати також динаміку експорту й імпорту за групами високотехнологічних товарів (табл. 2).

Таблиця 2. Обсяги експорту й імпорту високотехнологічних товарів в Україні у 2007–2011 рр. за класифікацією ОЕСР, млн. дол. США*

Група	Показник	2007	2008	2009	2010	2011
Фармацевтичні продукти	Експорт	44,5	47,1	40,1	55,3	44,6
	Імпорт	655,5	819,3	800,2	855,7	1090,8
	Сальдо	-611	-772,2	-760,1	-800,4	-1046
Аерокосмічна техніка	Експорт	421,9	236,7	478,9	542,8	752,6
	Імпорт	135,8	90,7	72,8	74,9	170,7
	Сальдо	286,1	146	406,1	467,9	581,9
Комп'ютерна та офісна техніка	Експорт	35,7	43,9	29,0	42,8	52,2
	Імпорт	191,8	523,6	107,8	444,6	827,0
	Сальдо	-156,1	-479,7	-78,8	-401,8	-774,8
Наукові прилади	Експорт	111,1	130,5	124,3	140,3	176,7
	Імпорт	526,8	602,8	310,0	384,6	569,1
	Сальдо	-415,7	-472,3	-185,7	-244,3	-392,4
Електричні машини та устаткування	Експорт	6,5	11,3	10,4	11,0	30,3
	Імпорт	56,2	75,5	33,4	43,6	64,3
	Сальдо	-49,7	-64,2	-23	-32,6	-34
Неелектрична техніка	Експорт	154,7	243,7	344,4	224,7	272,2
	Імпорт	619,8	825,7	568,4	676,5	788,5
	Сальдо	-465,1	-582	-224	-451,8	-516,3
Хімічні продукти	Експорт	123,7	95,5	45,8	90,0	336,8
	Імпорт	725,4	836,1	525,2	775,1	1019,6
	Сальдо	-601,7	-740,6	-479,4	-685,1	-682,8
Всього	Експорт	898,1	808,6	1073,0	1106,8	1665,4
	Імпорт	2911,2	3773,7	2417,9	3255,1	4530,0
	Сальдо	-2013,1	-2965,1	-1344,9	-2148,3	-2864,6

* Розраховано за даними Держстату України [16].

Як видно з табл. 2, негативне сальдо зовнішньої торгівлі високотехнологічними товарами збільшилося з 2,0 до 2,8 млрд. дол. США впродовж 2007–2011 рр. Єдиною групою, за якою спостерігається позитивне сальдо зовнішньої торгівлі, є аерокосмічна техніка, причому за цей період воно зросло з 286 до 582 млн. дол. США. Оскільки внутрішнє споживання такої продукції є незначним, можна стверджувати, що позитивне сальдо зовнішньої торгівлі України залежить від іноземного попиту на продукцію галузей авіа- та космічного будівництва. Разом з тим більшість вітчизняних ринків високотехнологічних товарів суттєво залежать від імпорту, про що свідчить негативне сальдо за групами товарів. Найбільшим негативним сальдо у 2011 р. було у фармацевтиці, комп'ютерній та офісній техніці, хімічних продуктах, а також у неелектричній техніці. Налагодження виробництва такої продукції на теренах України допоможе суттєво покращити її сальдо зовнішньої торгівлі.

Загалом тенденції розвитку внутрішнього ринку високотехнологічних товарів в Україні є негативними. На тлі їх незначного розширення частка українських виробників стає дедалі меншою. Внутрішній ринок високотехнологічної продукції залишається недорозвиненим, адже вітчизняні виробники неспроможні конкурувати з іноземними компаніями, які займають на ньому провідні позиції. Частка доданої вартості, створеної високотехнологічним сектором економіки України, у світовій доданій вартості хоч і збільшилась втричі за 1992–2010 рр., однак залишається мізерною. Зростання відбулося в основному за рахунок галузей космічного та авіабудівництва. Водночас слід зауважити, що деяке зростання частки високотехнологічного виробництва у загальному обсязі виробництва переробної промисловості певною мірою зумовлено зменшенням виробництва переробної промисловості України загалом. Тобто стагнація або навіть деяке скорочення в авіаційній та космічній галузях на тлі більш стрімкого скорочення в інших, менш високотехнологічних, галузях промисловості призвело до того, що загальні відносні показники висо-

котехнологічного виробництва дещо збільшилися.

Результати аналізу засвідчили наявність негативних тенденцій щодо вітчизняного експорту високотехнологічної продукції за більшістю товарних позицій, основний і різкий спад спостерігався у 2009 р., зумовлений падінням виробництва та замовлень під час світової кризи. Враховуючи динаміку та обсяги експорту/імпорту товарів за високотехнологічними групами, очевидним є посилення імпортозалежності внутрішнього ринку.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, можна констатувати, що Україна є нетто-імпортером високотехнологічної продукції. Внутрішні ринки України зайняті переважно іноземними виробниками. А галузі, що мають позитивне сальдо зовнішньоторговельних операцій, такі як авіаційна та космічна, суттєво залежать від кон'юнктури на світовому ринку. Такий стан речей не тільки не сприяє розвитку високотехнологічних галузей вітчизняної промисловості, а й негативно впливає на економічну безпеку країни. Необхідно зменшувати негативне сальдо зовнішньої торгівлі високотехнологічними товарами, але для цього замало лише двох галузей, відповідний рівень розвитку яких залишився ще з часів Радянського Союзу. Навіть у цих галузях спостерігається негативна тенденція переходу від закупівлі та виробництва готової продукції до імпорту та експорту деталей та обладнання. Гармонійний розвиток економіки та перехід до інноваційної моделі розвитку потребує підвищення технологічного рівня всіх галузей, а локомотивами зростання доцільно обирати галузі, які виробляють високотехнологічну продукцію кінцевого споживання, спрямовану в першу чергу на задоволення внутрішнього попиту та імпортозаміщення. Стимулювання розвитку таких галузей вбачається першочерговим. Тільки після того, як вітчизняні виробники будуть домінувати на українському ринку високотехнологічних товарів, можна робити акцент на виробництві високотехнологічної продукції на експорт.

Література

1. Бендиков М.А. Инновационный потенциал и модернизация экономики: отечественный и зарубежный опыт / М.А. Бендиков, И.Э. Фролов // Научные статьи и материалы ИПП РАН. - <http://kv141.socionet.ru/files/Frolov.doc>.
2. World Development Indicators 2010. - <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators/wdi-2010>.
3. Global Competitiveness Report 2010-2011. - http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf.
4. Закон України «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» від 9 квітня 2004 року № 1676-IV. - <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1676-15>.
5. OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2007. Innovation and performance in the global economy. - http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download_fulltext/9207081e.pdf?expires=1283854521&id=0000&accname=guest&checksum=D3AD41456FE7902B66BEEAD92B2658D1.
6. Standard International Trade Classification. - <http://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcst.asp?Cl=14&Top=2&Lg=1>.
7. 2012 Global R & D Funding Forecast: R & D Spending Growth Continues While Globalization Accelerates. - <http://www.rdmag.com/articles/2011/12/2012-global-r-d-funding-forecast-r-d-spending-growth-continues-while-globalization-accelerates>.
8. Багриновский К. А. Механизмы технологического развития экономики России: макро- и мезо-экономические аспекты. - М.: Наука, 2003. - 376 с.
9. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 т. - Т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки / За ред. В. М. Гейця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка. - К.: Фенікс, 2007. - 564 с.
10. Саліхова О. Б. Методика ідентифікації українських високотехнологічних промислових підприємств // Ринок технологій: проблеми та шляхи вирішення: Тези доп. 5-6 грудня 2007 р. - К.: УкрІНТЕІ, 2007. - С. 139-145.
11. Кукіна А.В. Україна на світовому ринку високотехнологічних товарів / Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. - http://www.rusnauka.com/13_NPN_2010/Economics/65626.doc.htm/.
12. Белейченко О.Г. Перспективи галузевої конкурентоспроможності національного господарства в умовах глобалізації // Актуальні проблеми економіки. - 2009. - № 5 (95). - С. 62-68.
13. Обґрунтування стратегічних пріоритетів розвитку реального сектору економіки у напрямі підвищення технологічного рівня виробництва. Звіт про НДР, № ДР 0111U003940. - НДЕІ, 2011. - 456 с.
14. Аналіз внутрішніх ринків високотехнологічних споживчих та інвестиційних товарів і розроблення пропозицій щодо розвитку цих ринків. Звіт про НДР, № ДР 0112U005163. - НДЕІ, 2012. - 187 с.
15. Science and Engineering Indicators 2012 / National Science Board Arlington, VA (NSB 12-01) January 2012. - <http://www.nsf.gov/statistics/seind12/>.
16. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу / Державна служба статистики України. - http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/zd/e_iovt/arh_iovt2012.htm.

Д. А. Сидоренко АНАЛИЗ ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ ВНУТРЕННЕГО РЫНКА ВЫСОКОТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ТОВАРОВ УКРАИНЫ

Проведен анализ динамики изменения доли добавленной стоимости, созданной высокотехнологичным сектором экономики Украины, в общемировом контексте. Выделены основные тенденции развития внутреннего рынка высокотехнологичных товаров Украины с позиций экспорта и импорта. Охарактеризовано современное состояние высокотехнологичного внутреннего рынка Украины и выявлены основные негативные тенденции, требующие первоочередного внимания при разработке мер государственной политики по развитию высокотехнологичных отраслей промышленности и обеспечения позитивных структурных изменений в экономике Украины.